

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך יח, תשכ"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מחיי המלים

כב. מילון

ב"מגיד משנה, מכתב עתי לחכמה ומדע וידיעות שונות מאת דוד גארדאן" שנה שנייה, י"ז טבת תר"ם, הובא מאמר ושמו "שתי מלות חדשות", וחתום עליו בן יהודה¹.

המאמר פותח במלים:

בין אספסוף מלות הזרות האסופים והשתוקים אשר זבדונו סופרי דור העבר, נמצאה גם המלה: "ספר מלים". המלה הזאת גם היא כיתר אחיותיה הבכורות והצעירות, יצאה ממעי שפת אשכנזית על ידי השם הקדוש "העתקה" אשר השתמשו בו הסופרים ההם ואשר עשו בו נסים ונפלאות... והיה כל מושג אשר לא נמצא לו מלה מוכנת בתנ"ך הלבשוה הסופרים מלה אשכנזית "בהעתקה עברית". על ידי התחבולה הזאת נהיתה שפתנו כמעט לשפת אשכנזית במלות עבריות...

לוא זלזלו סופרינו בלמוד דקדוק שפת עברית כי אז לא הוכחה שפתנו במכת הגערמאנית ולא פשטה מעליה את שלמתה העברית...

לאחר שבעל המאמר עומד על כך "כי רק מעט מספר המלים המרכיבים בשפת עברית" הוא מדבר על

1. תודתי נתונה לידידי מר ג' קרסל, שהפניי למקום זה. ראה גם חוברתי "לשון בתחייתה", לשוננו לעם קסט-קע, ע' כ'.

סגולת שפת עברית, בחפצה לגזור שם חדש מפעל או משם, להוסיף בראש הפעל או השם שהוא אחת מאותיות האמנתיו... נ' האמנתיו הנוסף בסוף השם ישמש, לפי דברי המדקדקים החדשים, לגזור שם מ פ ש ט מן השם, כמו שבתון מן "שבת", רעבון מן "רעב" וכדומה, וכן להקטין הדבר כמו אישון, אמינון וכדומה. אך גם נ' האמנתיו הנוסף בסוף השם מורה לפעמים, לדעתי המקום אשר בו נמצא הדבר הקרוא בשם ההוא, או המקום או הדבר המחזיק בתוכו את המושג הברוא בשם ההוא...

לדוגמה מביא בן־יהודה את המלים צמאון, ציון, "צידון רוצה לאמר: עיר צידת הדגים או מקום הצידה... דימון... לאמר: נהר דם או מקום דם...". ולבסוף: על פי הכלל הזה אשר בארנו נוכל לגזור מהמלה "מלה" מלה חדשה מלון אשר תורה "דבר" או ספר המחזיק בקרבו את מלות השפה. המלה השנייה שמציע ב"י באותו מאמר היא מקלע לענין כלי הנשק "קאנון".

כג. א ח ו ז

בקובץ "מירושלים, ספר כולל ידיעות מארץ ישראל מאת זאב יעובץ בירושלים" ווארשא תרנ"ב, במאמר "פרט" מאת "המוציא":

אחוז (במדבר לא ל, דה"ב כ"ד ו) פראצענטואץ, לאמר: הסך הקטן המורם מן הגדול לפי מתכנת קבועה.

ב"הצבי" מכ"ו אדר תרמ"ח, במדור "בת קול מהספרות":

בגליונו הי"ב הבאנו את דברי הרמבמ"ן (משה בן מנחם, מנדלסון — ר"ס) על אודות החסרון הגדול בתכונת אמתנו, היא מדת הסחצנות היתרה אשר בנו ...

ובהערת שוליים למלה סחצנות

בערבית, והיא הנטיה לפנות איש רק לבצעו, לא לשים לבו לטובת כלל האמה, לעמוד איש על דעתו ולא לבטל רצונו ודעתו מפני רצון הכלל ודעתו. אינדיבידואליזמוס בלעז.

וב"הצבי" מכ"ח אדר"ר אתת"ך לחרבן (תרמ"ט), כשמלת

שחצנות (בשי"ן!) חוזרת, מעיר העורך:

את המדה הזאת היתה יכלת אולי לקרוא אנכיות, לאמר, אנכי ואין בלתי. אך כבר הונח השם הזה למדת אהבת האדם לעצמו, אגואיזמוס בלעז.

כה. אופי

ב"הארץ, יצא לאור בידי זאב יעבץ, חלק שלישי,

ירושלים תרנ"א, במאמר "נצח ישראל" מאת "המוציא" הובאו בין השאר דברים אלה:

אין אנחנו יודעים לעמוד על אפינו¹ עד אם עמדנו על אפי¹ בני יון ...

ובהערה 1):

כִּרְקֵתֶּר: טיב הרוח הנבדלת ומיוחדת לכל נפש ונפש ולכל אומה ואומה ומתראה ומתבארת בכל עלילותיה.

ובתרנ"ג, בקובץ אחר של יעבץ, "גאון הארץ", מביא
העורך בסוף מאמרו "שפת ציון" רשימת מלים, ובהן:
א פ י (ירוש' שקלים א'. ויקרא רב' ל'). כאראקטער.
טיב הרוח הנבדלת ומיוחדת לכל גפש וגפש ולכל אומה ועקר
דעת כל אחת מהן.

כו. נזלת

ב"הצבי" מי"ד חשון התרמ"ט במדור "הספרות
והלשון", בהמשך מאמר הביקורת על 'האשכול' נאמר:
העורכים החכמים קוראים ל"סקרופיל" נזילה, ולקטר
יצרו שם חדש, הדומה לשמו בלשונות ארפה, והוא קטרון. אך
פרוש נזילה, לפי השמוש בכל ספרות הרפואה בעברית
הוא "קטר", ועשוהו הסופרים לפי לשון ערבית, שגם בה
יקראו לזה נזלה. רק שלפי דעתנו טוב היה לתת להשם הזה
צורה אחרת מעט, והיא צורת כל שמות המתלות
בלשון עברית, כפי אשר התברר לנו, והוא משקל פעלת,
שחפת, קדחת, צרעת, וכו', וכן גם פה נזלת, והיתה אז המלה
מיוחדת לשם מחלה, מה שאין כן נזילה שהיא שם הפעולה
בכלל...

כו. צווארון

ב"הארץ" לזאב יעבץ, חלק שני, ירושלים תרנ"א:
צורן² קראגן (שה"ש ה, ט).

ובהערה 2):

גם לדברי האומר, שהוא שם לגוף הצואר, יש בידנו
לשמש בו למעשה הצואר, יען כי לצואר לא יחסר שם,
ומעולם לא שמשו אבותינו בשם צורון לגוף הצואר, זולתי
במקום הזה לדברי קצת מפרשים.